Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport

RESOLUCIÓ de 17 de novembre de 2017, de la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, per la qual s'incoa expedient per a declarar bé d'interés cultural immaterial les Danses del Rei Moro d'Agost. [2017/10599]

L'article 12 de l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana assenyala que correspon a la Generalitat vetlar per la protecció i defensa de la identitat i els valors i interessos del poble valencià i el respecte a la diversitat cultural de la Comunitat Valenciana i el seu patrimoni històric.

Per la seua banda, la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià estableix en l'article 45 que seran declarats béns immaterials d'interés cultural aquelles activitats, creacions, coneixements, pràctiques, usos i tècniques que constitueixen les manifestacions més representatives i valuoses de la cultura i les de formes de vida tradicionals dels valencians, així com les tradicions en les seues manifestacions musicals, artístiques, gastronòmiques o d'oci, i en especial aquelles que han sigut objecte de transmissió oral, i les que mantenen i potencien l'ús del valencià.

Vistos l'informe tècnic favorable a la incoació de l'expedient de declaració de bé d'interés cultural immaterial, emés pel Servei de Patrimoni Cultural, i l'informe favorable emés per la Comissió Tècnica per a l'Estudi i Inventari del Patrimoni Immaterial.

Atés el que disposa l'article 27 de la Llei de la Generalitat Valenciana 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, ha resolt:

Primer. Objecte

Incoar expedient per a declarar bé d'interés cultural immaterial les Danses del Rei Moro d'Agost.

Segon. Descripció del bé i valors

De conformitat amb els articles 28 i 45 de la Llei de la Generalitat Valenciana 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, es fan constar en l'annex de la present resolució la descripció del bé i els seus valors.

Tercer. Mesures de protecció i salvaguarda

La protecció de les Danses del Rei Moro d'Agost com a patrimoni cultural immaterial es concretarà en les mesures següents:

a) Realitzar labors d'identificació, descripció, investigació, estudi i documentació amb criteris científics.

b) Incorporar els testimonis disponibles a suports materials que garantisquen la seua protecció i preservació.

c) Vetlar pel normal desenvolupament i la pervivència d'aquesta manifestació cultural, així com tutelar la conservació dels seus valors tradicionals i la seua transmissió a les generacions futures.

Qualsevol canvi que excedisca el normal desenvolupament dels elements que formen aquesta manifestació cultural haurà de comunicar-se a la direcció general competent en matèria de patrimoni cultural per a, si és el cas, la seua autorització administrativa i conseqüent modificació de la present declaració.

Les accions de salvaguarda que es projecten hauran de tindre en compte, de manera molt especial, els riscos de desvirtuació que podrien derivar-se del turisme massiu, així com la necessitat de valorar i protegir adequadament els oficis tradicionals associats a aquesta manifestació.

La gestió del bé l'exerciran l'Ajuntament d'Agost i els dansers, que seran els qui decidisquen sobre aspectes materials i immaterials, així com sobre el desenvolupament de l'esmentada manifestació cultural.

Quart

En compliment d'allò que s'ha preceptuat en l'article 27.3 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, notificar la present

Conselleria de Educación, Investigación, Cultura y Deporte

RESOLUCIÓN de 17 de noviembre de 2017, de la Conselleria de Educación, Investigación, Cultura y Deporte, por la que se incoa expediente para declarar bien de interés cultural inmaterial las Danzas del Rey Moro de Agost. [2017/10599]

El artículo 12 del Estatuto de Autonomía de la Comunitat Valenciana señala que corresponde a la Generalitat velar por la protección y defensa de la identidad y los valores e intereses del pueblo valenciano y el respeto a la diversidad cultural de la Comunitat Valenciana y su patrimonio histórico.

Por su parte, la Ley 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano, establece en su artículo 45 que serán declarados bienes inmateriales de interés cultural aquellas actividades, creaciones, conocimientos, prácticas, usos y técnicas que constituyen las manifestaciones más representativas y valiosas de la cultura y los de modos de vida tradicionales de los valencianos, así como las tradiciones en sus manifestaciones musicales, artísticas, gastronómicas o de ocio, y en especial aquellas que han sido objeto de transmisión oral, y las que mantienen y potencian el uso del valenciano.

Visto el informe técnico favorable a la incoación del expediente de declaración de bien de interés cultural inmaterial, emitido por el Servicio de Patrimonio Cultural, y el informe favorable emitido por la Comisión Técnica para el estudio e inventario del patrimonio inmaterial.

Considerando lo que dispone el artículo 27 de la Ley de la Generalitat Valenciana 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano, la Conselleria de Educación, Investigación, Cultura y Deporte, ha resuelto:

Primero. Objeto

Incoar expediente para declarar bien de interés cultural inmaterial las Danzas del Rey Moro de Agost.

Segundo. Descripción del bien y valores

De conformidad con los artículos 28 y 45 de la Ley de la Generalitat Valenciana 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano, se hacen constar en el anexo de la presente resolución la descripción del bien y sus valores.

Tercero. Medidas de protección y salvaguardia

La protección de las Danzas del Rey Moro de Agost como patrimonio cultural inmaterial se concretará en las siguientes medidas:

a) Realizar labores de identificación, descripción, investigación, estudio y documentación con criterios científicos.

b) Incorporar los testimonios disponibles a soportes materiales que garanticen su protección y preservación.

c) Velar por el normal desarrollo y la pervivencia de esta manifestación cultural, así como tutelar la conservación de sus valores tradicionales y su transmisión a las generaciones futuras.

Cualquier cambio que exceda el normal desarrollo de los elementos que forman esta manifestación cultural deberá comunicarse a la dirección general competente en materia de patrimonio cultural para, en su caso, su autorización administrativa y consiguiente modificación de la presente declaración.

Las acciones de salvaguardia que se proyecten deberán tener en cuenta, de manera muy especial, los riesgos de desvirtuación que podrían derivarse del turismo masivo, así como la necesidad de valorar y proteger adecuadamente los oficios tradicionales asociados a esta manifestación.

La gestión del bien la ostentará el Ayuntamiento de Agost y los *danseros*, que serán quienes decidan sobre aspectos materiales e inmateriales, así como sobre el desarrollo de la citada manifestación cultural.

Cuarto

En cumplimiento de lo preceptuado en el artículo 27.3 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano, notificar la

resolució als interessats, així com comunicar-la al Registre General de Béns d'Interés Cultural per a la seua anotació preventiva.

Cinqué

Publicar la present resolució amb el seu annex en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana* i en el *Boletín Oficial del Estado*

València, 17 de novembre de 2017.– El conseller d'Educació, Investigació, Cultura i Esport: Vicent Marzà Ibáñez.

ANNEX

1. Exposició de motius

La festa ha existit com a expressió de la vida social en totes les poblacions humanes del passat i del present. A la Comunitat Valenciana, el patrimoni cultural entorn de les múltiples festivitats és d'una enorme riquesa i valor patrimonial. La Festa del Rei Moro d'Agost pertany a un cicle festiu d'hivern, en el qual el Nadal, l'Any Vell, l'Any Nou i Carnestoltes obrin i tanquen períodes naturals, civils i agrícoles.

D'altra banda, el transcurs del temps, tant des de l'individu com des de la col·lectivitat, es viu de distintes maneres i aquesta festa ens desplega un doble significat o sentit. A més de pertànyer a aquest cicle d'hivern, i com a tal, compleix una sèrie de característiques amb elements propis de les dates, aconsegueix el seu apogeu com a festa o ritu d'iniciació, per ser una festa de «quintos».

La Festa del Rei Moro és una festa d'identitat d'edat i de gènere. La sociabilitat dels joves cobra ací un paper molt rellevant: són ells els que creen i organitzen la festa. Es tracta d'una associació informal que ha aconseguit institucionalitzar una festa, fins al punt de ser reconeguda i secundada des de diversos fòrums locals. De categoria natural formada per joves de determinades edats, quintos o fadrins s'ha passat a una institució de tradició històrica amb una responsabilitat local, municipal en l'organització de la festa. Com a ritual d'iniciació, comporta proves que els joves han de superar per a ser acceptats pels adults. Per estar emmarcat en les festes de bojos, els seus protagonistes manifesten tots aquests actes de diversió, bromes, carnavalescos en certa manera, en els quals es permeten certes llicències i excessos, públicament tolerats i ritualment prescrits.

En conseqüència, la Festa del Rei Moro és, com tot ritual o festivitat, de caràcter polisèmic i presenta multitud de significats. Si l'analitzem com a festa que té lloc en un determinat moment del calendari, a finals de l'any civil, queda inclosa en el cicle festiu del Nadal, que culminarà en els carnestoltes. En aquest sentit, la Dansa del Rei Moro pot incloure's en les festes d'innocents o de bojos. Es caracteritzaven pel protagonisme dels joves, els quals aconseguien una tolerància especial per a realitzar activitats i jocs de caràcter burlesc, alguns que traspassaven determinats límits fins al punt de ser prohibits al llarg dels segles. Si a això hi afegim connotacions històriques particulars, a la Comunitat Valenciana ens trobem, a més, amb una llarga tradició de festes de Moros i Cristians, de manera que presenta una variant respecte a aquests reis, que ací es converteix en Rei Moro.

En definitiva, la Festa del Rei Moro i la Reina Mora, a través dels rituals duts a terme fonamentalment pels joves, permet endinsar-nos en la societat i l'esperit de la població d'Agost. Forma part de la tradició i de les seues senyes d'identitat; contribueix al desenvolupament i pervivència d'un patrimoni cultural i històric els protagonistes del qual enriqueixen any rere any, reflectint el dinamisme social del grup.

2. Dades sobre el bé objecte de la declaració

2.1. Denominació: les Danses del Rei Moro d'Agost.

2.2. Localitat: Agost (Alacant).

2.3. Data de realització: 1 de gener i 26, 27, 28, 29, 30 de desembre.

2.4. Protagonistes: dansers, balladores, rei Moro, reina Mora, quintos, alcançador de taronges, acompanyant del rei Moro.

2.5. Antecedents històrics: les Danses del Rei Moro parteixen d'una arrel tripartida constituïda per les festes de bojos, els moros i cristians i la celebració de quintes, i són les primeres, les festes de bojos, el canal de connexió per a endinsar-nos en els seus orígens. Aquest tipus de fes-

presente resolución a los interesados, así como comunicarla al Registro General de Bienes de Interés Cultural para su anotación preventiva.

Quinto

Publicar la presente resolución con su anexo en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana* y en el *Boletín Oficial del Estado*

València, 17 de noviembre de 2017.– El conseller de Educación, Investigación, Cultura y Deporte: Vicent Marzà Ibáñez.

ANEXO

1. Exposición de motivos

La fiesta ha existido como expresión de la vida social en todas las poblaciones humanas del pasado y del presente. En la Comunitat Valenciana, el acervo cultural en torno a las múltiples festividades es de una enorme riqueza y valor patrimonial. La fiesta del Rey Moro de Agost pertenece a un ciclo festivo de invierno, en el que la Navidad, el Año Viejo, el Año Nuevo y el Carnaval, abren y cierran periodos naturales, civiles y agrícolas.

Por otro lado, el transcurso del tiempo, tanto desde el individuo como desde la colectividad, se vive de distintas maneras y esta fiesta nos despliega un doble significado o sentido. Además de pertenecer a ese ciclo de invierno, y como tal, cumple una serie de características con elementos propios de las fechas, alcanza su apogeo como fiesta o rito de iniciación, al ser una fiesta de «quintos».

La Fiesta del Rey Moro es una fiesta de identidad de edad y de género. La sociabilidad de los jóvenes cobra ahí un papel muy relevante: son ellos quienes crean y organizan la fiesta. Se trata de una asociación informal que ha logrado institucionalizar una fiesta, hasta el punto de ser reconocida y apoyada desde diversos foros locales. De categoría natural formada por jóvenes de determinadas edades, «quintos» o «fadrins» se ha pasado a una institución de tradición histórica con una responsabilidad local, municipal en la organización de la fiesta. Como ritual de iniciación, conlleva pruebas que los jóvenes tienen que superar para ser aceptados por los adultos. Al estar enmarcado en las fiestas de locos, sus protagonistas manifiestan todos esos actos de diversión, bromas, carnavalescos en cierto modo, en los que se permiten ciertas licencias y desmanes, públicamente tolerados y ritualmente prescritos.

En consecuencia, la Fiesta del Rey Moro es, como todo ritual o festividad, de carácter polisémico y presenta multitud de significados. Si la analizamos como fiesta que tiene lugar en un determinado momento del calendario, a finales del año civil, queda incluida en el ciclo festivo de la Navidad, que culminará en los carnavales. En ese sentido, la Danza del Rey Moro puede incluirse en las fiestas de inocentes o de locos. Se caracterizaban por el protagonismo de los jóvenes, quienes conseguían una tolerancia especial para realizar actividades y juegos de carácter burlesco, algunos que traspasaban determinados límites hasta el punto de ser prohibidos a lo largo de los siglos. Si a ello añadimos connotaciones históricas particulares, en la Comunitat Valenciana nos hallamos, además, con una larga tradición de fiestas de Moros y Cristianos, de forma que presenta una variante respecto a esos reyes, que aquí se convierte en Rey Moro.

En definitiva, la Fiesta del Rey Moro y la Reina Mora, a través de los rituales llevados a cabo fundamentalmente por los jóvenes, permite adentrarnos en la sociedad y el espíritu de la población de Agost. Forma parte de la tradición y de sus señas de identidad; contribuye al desarrollo y pervivencia de un patrimonio cultural e histórico cuyos protagonistas enriquecen año tras año, reflejando el dinamismo social del grupo.

2. Datos sobre el bien objeto de la declaración

2.1. Denominación: las Danzas del rey Moro de Agost.

2.2. Localidad: Agost (Alicante).

2.3. Fecha de realización: 1 de enero y 26, 27, 28, 29, 30 de diciembre.

2.4. Protagonistas: danseros, bailadoras, Rey Moro, Reina Mora, quintos, alcançador de taronges, acompañante del Rey Moro.

2.5. Antecedentes históricos: las Danzas del Rey Moro parten de una raíz tripartita constituida por las fiestas de locos, los moros y cristianos y la celebración de quintas, siendo las primeras, las fiestas de locos, el canal de conexión para adentrarnos en sus orígenes. Este tipo

tes se celebren el 28 de desembre, o en tot cas els dies pròxims. Després dels dies de Nadal, s'inicia un període on la bogeria i els excessos estan permesos: burles, crítiques i inversió de l'ordre social. L'arrel d'aquestes celebracions la trobem en les festes saturnals romanes.

Dins del calendari festiu d'hivern, es considera que les festes de bojos són l'inici del període de celebracions carnavalesques, i per això trobem elements com les màscares, els balls, els bans o pregons burlescos, així com la inversió de l'ordre social. El ball és un tema recurrent i amb un gran pes específic en les festes del Rei Moro d'Agost. La música, de la mà de la dolçaina i el tamborí, l'escenari (la plaça Major) i la dansa coneguda com a ball pla, o de plaça són elements imprescindibles sense els quals no es pot entendre la festa. A Agost, tal com ens indiquen els documents, en la primera parella de ball trobem el personatge principal de la festa: el Rei Pardal.

2.5.1. El joc o festa del Rei Pardal: un govern de farsa

La festa del Rei Pardal constitueix una de les arrels més importants que conformen el substrat del que hui coneixem com a Danses del Rei Moro. Se solia celebrar el 28 de desembre i es troba, amb variants i particularitats locals en altres poblacions pròximes, com Ibi, Tibi o Onil. Es tracta d'una festivitat de base popular, en la qual no intervenen els poders fàctics ni en la seua organització, ni en la participació directa. Per això, coneixem algunes pinzellades del seu esdevindre històric a partir de les prohibicions emeses contra la seua celebració, que es van convertir en habituals des de mitjans del segle XVII.

2.5.2. Moros i Cristians: són una de les manifestacions festives més característiques del territori valencià, especialment de les comarques centrals i del sud. S'associen a la celebració de la victòria de les hosts cristianes enfront de les sarraïnes en el context de l'anomenada «Reconquista». No obstant això, no va ser fins al segle XVII, en el context d'inseguretat que es vivia a la costa llevantina pels constants atacs de pirates barbarescos i turcs, quan tenim les primeres notícies de la seua celebració.

Un altre fet històric, la presa de Tetuan (1860) va accentuar la por al veí musulmà, que es va manifestar, al seu torn, en una major difusió de les festes de moros i cristians, tal com es reflecteix en poblacions pròximes a Agost. És probable que fóra aquest el context en què la festa del Rei Pardal es convertira a Agost en la del Rei Moro. Segons consta en l'Arxiu Parroquial d'Agost, en 1691 encara s'utilitza el nom de rei pàixaro o pardal. No obstant això, la memòria oral revela que, almenys des de principis del segle XX, era conegut com a Rei Moro. Segons això, és molt probable que el nostre rei canviara de nom durant la segona meitat del segle XIX, després de l'impacte de la presa de Tetuan.

D'altra banda, el Rei Moro té connexions amb l'anomenada Mahoma, la representació del profeta musulmà que és objecte de violència en les celebracions d'altres poblacions com Beneixama, Castalla, o Biar, entre altres. Es representa com una figura abillada amb turbant, una poblada barba i to de pell fosc, elements comuns a la indumentària del Rei Moro d'Agost. Són bàsicament dues les escenificacions principals: triomf i violència. Així, l'entrada del Rei Moro a la plaça de l'Ajuntament d'Agost i que inicie la dansa escenifica la victòria de les hosts musulmanes, mentre la Nit dels Coets i les paperades que el públic li llança vindrien a significar la batalla, derrota i humiliació del mandatari musulmà.

Un altre aspecte de la influència de les celebracions de moros i cristians en les Danses del Rei Moro és la seqüència en la vestimenta que utilitzen les balladores. Aquestes utilitzen dos tipus de vestits: el de faldellí i el de clar. El vestit de clar s'associa al «vestit de mora», mentre que el de faldellí s'associa al «vestit de nóvia». Els dies 26, 27 i 28 de desembre ballen amb el vestit de clar i els dies 29 i 30 de desembre amb el de faldellí, seqüència que s'associa amb l'esquema habitual d'entrada mora i entrada cristiana.

2.5.3. Festes de quintos: celebracions esteses per tota la geografia espanyola en què els joves en edat de fer el servei militar s'encarreguen d'organitzar unes festes que s'adapten als costums locals. En aquestes festes es realitza l'acomiadament forçós, per la qual cosa es barregen la crítica als poders establits i la solidaritat de la comunitat local, ja que es permet als més joves una permissibilitat extraordinària a les habituals malifetes que eren comeses durant les festes.

de fiestas se celebran el 28 de diciembre, o en todo caso los días próximos. Después de los días de Navidad, se inicia un período donde la locura y los excesos están permitidos: burlas, críticas e inversión del orden social. La raíz de estas celebraciones la encontramos en las fiestas saturnales romanas.

Dentro del calendario festivo de invierno, se considera que las fiestas de locos son el inicio del período de celebraciones carnavalescas, y por eso encontramos elementos como las máscaras, los bailes, los bandos o pregones burlescos, así como la inversión del orden social. El baile es un tema recurrente y con un gran peso específico en las fiestas del Rey Moro de Agost. La música, de la mano de la dulzaina y el tamboril, el escenario (la plaza mayor) y la danza conocida como baile plano, o de plaza son elementos imprescindibles sin los que no se puede entender la fiesta. En Agost, tal como nos indican los documentos, en la primera pareja de baile encontramos al personaje principal de la fiesta: el Rey Pájaro.

2.5.1. El juego o fiesta del Rey Pájaro: un gobierno de farsa

La fiesta del Rey Pájaro constituye una de las raíces más importantes que conforman el sustrato de lo que hoy conocemos como Danzas del Rey Moro. Se solía celebrar el 28 de diciembre y se encuentra, con variantes y particularidades locales en otras poblaciones cercanas, como Ibi, Tibi u Onil. Se trata de una festividad de base popular, en la que no median los poderes fácticos ni en su organización, ni en la participación directa. Por ello, conocemos algunas pinceladas de su devenir histórico a partir de las prohibiciones emitidas contra su celebración, que se convirtieron en habituales desde mediados del siglo XVII.

2.5.2. Moros y Cristianos: son una de las manifestaciones festivas más características del territorio valenciano, especialmente de las comarcas centrales y del sur. Se asocian a la celebración de la victoria de las huestes cristianas frente a las sarracenas en el contexto de la llamada «Reconquista». No obstante, no fue hasta el siglo XVII, en el contexto de inseguridad que se vivía en la costa levantina por los constantes ataques de piratas berberiscos y turcos, cuando tenemos las primeras noticias de su celebración.

Otro hecho histórico, la toma de Tetuán (1860) acentuó el miedo al vecino musulmán, manifestándose, a su vez, en una mayor difusión de las fiestas de moros y cristianos, tal como se refleja en poblaciones cercanas a Agost. Es probable que fuera ese el contexto en el que la fiesta del Rey Pájaro se convirtiera en Agost en la del Rey Moro. Según consta en el Archivo Parroquial de Agost, en 1691 todavía se utiliza el nombre de rey pàixaro o pájaro. Sin embargo, la memoria oral revela que, al menos desde principios del siglo XX, era conocido como Rey Moro. Según esto, es muy probable que nuestro rey cambiase de nombre durante la segunda mitad del siglo XIX, después del impacto de la toma de Tetuán.

Por otra parte, el Rey Moro tiene conexiones con la llamada Mahoma, la representación del profeta musulmán que es objeto de violencia en las celebraciones de otras poblaciones como Beneixama, Castalla, o Biar, entre otras. Se representa como una figura ataviada con turbante, una poblada barba y tono de piel oscuro, elementos comunes en la indumentaria al Rey Moro de Agost. Son básicamente dos las escenificaciones principales: triunfo y violencia. Así, la entrada del Rey Moro a la plaza del Ayuntamiento de Agost y que inicie la danza escenifica la victoria de las huestes musulmanas, mientras la Noche de los Cohetes y las *paperades* que el público le lanza vendrían a significar la batalla, derrota y humillación del mandatario musulmán.

Otro aspecto de la influencia de las celebraciones de moros y cristianos en las Danzas del Rey Moro es la secuencia en la vestimenta que utilizan las bailadoras. Éstas utilizan dos tipos de traje: el de refajo y el de claro. El traje de claro se asocia al «traje de mora», mientras que el de refajo se asocia al «traje de novia». Los días 26, 27 y 28 de diciembre bailan con el traje de claro y los días 29 y 30 de diciembre con el de refajo, secuencia que se asocia con el esquema habitual de entrada mora y entrada cristiana.

2.5.3. Fiestas de quintos: celebraciones extendidas por toda la geografía española en la que los jóvenes en edad de hacer el servicio militar se encargan de organizar unas fiestas que se adaptan a las costumbres locales. En ellas se realiza la despedida forzosa, por lo que se mezclan la crítica a los poderes establecidos y la solidaridad de la comunidad local, al permitirles a los más jóvenes una permisividad extraordinaria a las habituales fechorías que eran cometidas durante las fiestas.

En les Danses del Rei Moro els participants són els quintos, dansers i tarongers. Els grups es troben separats per un any de diferència, des dels quintos que faran el servei militar fins als tarongers, que intervenen en el paper de novells. A Agost els dansers s'encarreguen d'apegar paperades als tarongers des del moment que entren en la plaça el dia d'Any Nou

La festa té un important tret de teatralització de la violència, ja que no existeixen rivalitats reals entre els participants. Tot apunta que l'estructura de divisió en tres fases diferenciades dins les celebracions de quintos és deguda a la importació de les jerarquies que es produïen en els quarters entre els que acabaven d'arribar, els establits i els que comptaven els dies per a tornar a casa. Es tracta, per tant, d'un ritu d'afirmació de la masculinitat i un ritu de pas, per a ser reconeguts per la comunitat com a adults. A Agost els xics que havien fet danses guanyaven el qualificatiu de «fadrins», la qual cosa els permetia, a tots els efectes, a relacionar-se amb xiques.

Un tret molt present en la celebració de les festes de quintos és el carro. El carro s'ha interpretat com un símbol de l'estatus social, ja que «només els agricultors tenien carro, no els qui treballaven a jornal». Potser es tractaria una vegada més, d'una forma de subvertir l'ordre social.

Una altra peça del trencaclosques és el festeig. Els joves festers expressen públicament els seus interessos sexuals, articulats a través de les serenates. Es tracta de cantar a la porta de casa d'algunes xiques del poble, triades ja siga pels mateixos quintos o per terceres persones que ho suggereixen. Hi ha una gran varietat de proclames, però en el cas d'Agost una de les més conegudes és: *I tu que estàs en el llit / en la mà en l'abadoc / i mosatros ací estem / mes calents que un rabosot.*

L'últim element que s'identifica amb les celebracions d'acomiadament dels quintos és el de les almoines en espècie. Tots aquests elements es conjuguen durant les Danses del Rei Moro, fent que la mescla siga única, sobretot per la quantitat de retalls diferents que componen aquest mosaic festiu.

Es pot aventurar que les danses de l'1 de gener són el dia especial en què la festa de quintos té el seu paper preponderant, ja que en la resta de dies de festa la dansa és l'element principal. En canvi el dia d'Any Nou el protagonisme recau sobre la «guerra» que tindrà lloc entre les quintes de tarongers, dansers i quintos.

Resulta fascinant com els tres fonaments principals de les Danses del Rei Moro d'Agost apareixen relacionats tan estretament que es fan pràcticament inseparables. Elements de les festes de quintos com les col·lectes entre el veïnat, les crítiques a les autoritats o representar el paper d'autoritat efímera, i que són habituals en aquest tipus de celebracions, constitueixen elements compartits amb les mencionades festes de bojos, especialment amb la festa del Rei Pardal. I al mateix temps, el Rei es converteix en «moro» per a canviar part del seu contingut i representar una recreació dansada de la conquista cristiana. A pesar que les diferents vessants que articulen els fonaments de les Danses actuals s'interconnecten, no hi ha dubte que la columna vertebral que sosté el fil conductor des dels orígens més remots de la festa fins a l'actualitat, i que aglutina elements dels quintos i també dels moros i cristians, són les festes de bojos.

2.6. Descripció del bé: danseeeeers!, danseeeers...! amb aquest crit, els joves que durant l'any compliran els díhuit anys es converteixen en dansers l'u de gener, a la plaça de l'Ajuntament. Per davant, la tasca i la responsabilitat d'organitzar les danses d'enguany. Des d'ara comencen les reunions periòdiques, on van determinant-se els detalls de la festa i la seua gestió econòmica. Es programen rifes per a obtindre diners i pagar les despeses.

2.6.1. La Nit del Pregó: la festa comença amb la publicació del pregó de festes la vesprada del 8 de desembre. Els protagonistes de l'acte són els xics de díhuit anys, dansers, que s'encarreguen de la responsabilitat d'organitzar la festa i redactar el text del pregó. Abans de començar l'acte hi ha certs preparatius, s'ha d'arribar a un acord amb un agricultor del poble perquè deixe o llogue el tractor i un remolc, i també s'ha de buscar un xòfer. El mateix dia del pregó els dansers s'encarreguen de baixar a la rambla a arreplegar canyes per a decorar el remolc. Aquestes es disposen dretes en els laterals de l'estructura, i a poc a poc van arquejant-se cap a l'interior del vehicle fins que s'encreuen, formant una coberta a dues aigües. Després hi ha un dinar de germandat i, a la vesprada, els dansers fan una volta pel poble i passen la vidriola al veïnat.

En las Danzas del Rey Moro los participantes son los quintos, *danseros* y naranjeros. Los grupos se encuentran separados por un año de diferencia, desde los quintos que harán el servicio militar hasta los naranjeros, que intervienen en el papel de novatos. En Agost los *danseros* se encargan de pegar *paperades* a los naranjeros desde el momento en que entran en la plaza el día de Año Nuevo.

La fiesta tiene un importante rasgo de teatralización de la violencia, puesto que no existen rivalidades reales entre los participantes. Todo apunta a que la estructura de división en tres fases diferenciadas dentro las celebraciones de quintos es debida a la importación de las jerarquías que se producían en los cuarteles entre los que acababan de llegar, los establecidos y los que contaban los días para regresar a casa. Se trata, por tanto, de un rito de afirmación de la masculinidad y un rito de paso, para ser reconocidos por la comunidad como adultos. En Agost los chicos que habían hecho danzas ganaban el calificativo de «fadrins», lo que les permitía, a todos los efectos, relacionarse con chicas.

Un rasgo muy presente en la celebración de las fiestas de quintos es el carro. El carro se ha interpretado como un símbolo del estatus social, ya que «solo los agricultores tenían carro, no los que trabajaban a jornal». Quizá se trataría una vez más, de una forma de subvertir el orden social.

Otra pieza del rompecabezas es el festejo. Los jóvenes festeros expresan públicamente sus intereses sexuales, articulados a través de las serenatas. Se trata de cantar a la puerta de casa de algunas chicas del pueblo, elegidas ya sea por los propios quintos o por terceras personas que lo sugieren. Existe una gran variedad de proclamas, pero en el caso de Agost una de las más conocidas es: *I tú que estás en el llit / en la mà en l'abadoc / i mosatros ací estem / més calents que un rabosot.*

El último elemento que se identifica con las celebraciones de despedida de los quintos es el de las limosnas en especie. Todos estos elementos se conjugan durante las Danzas del Rey Moro, haciendo que la mezcla sea única, sobre todo por la cantidad de retales diferentes que componen este mosaico festivo.

Se puede aventurar que las danzas del 1 de enero son el día especial en que la fiesta de quintos tiene su papel preponderante, puesto que en el resto de días de fiesta la danza es el elemento principal. En cambio el día de Año Nuevo el protagonismo recae sobre la «guerra» que tendrá lugar entre las quintas de naranjeros, *danseros* y quintos.

Resulta fascinante cómo los tres fundamentos principales de las Danzas del Rey Moro de Agost aparecen relacionados tan estrechamente que se hacen prácticamente inseparables. Elementos de las fiestas de quintos como las colectas entre el vecindario, las críticas a las autoridades o representar el papel de autoridad efímera, y que son habituales en este tipo de celebraciones, constituyen elementos compartidos con las mencionadas fiestas de locos, especialmente con la fiesta del Rey Pájaro. Y al mismo tiempo, el Rey se convierte en «moro» para cambiar parte de su contenido y representar una recreación danzada de la conquista cristiana. Pese a que las varias vertientes que articulan los fundamentos de las Danzas actuales se interconectan, no cabe duda que la columna vertebral que sostiene el hilo conductor desde los orígenes más remotos de la fiesta hasta la actualidad, y que aglutina elementos de los quintos y también de los moros y cristianos, son las fiestas de locos.

2.6. Descripción del bien: *danseeeeeros*, *danseeeeros*... con este grito, los jóvenes que durante el año cumplirán los dieciocho años se convierten en *danseros* el uno de enero, en la plaza del Ayuntamiento. Por delante, la tarea y la responsabilidad de organizar las danzas de este año. Desde ahora comienzan las reuniones periódicas, donde van determinándose los detalles de la fiesta y la gestión económica de la misma. Se programan rifas para obtener dinero y pagar los gastos.

2.6.1. La Noche del Pregón: la fiesta comienza con la publicación del pregón de fiestas la tarde del 8 de diciembre. Los protagonistas del acto son los chicos de dieciocho años, *danseros*, que se encargan de la responsabilidad de organizar la fiesta y redactar el texto del pregón. Antes de comenzar el acto hay ciertos preparativos, se debe llegar a un acuerdo con un agricultor del pueblo para que deje o alquile el tractor y un remolque, y también se debe buscar un chófer. El mismo día del pregón los *danseros* se encargan de bajar a la rambla a recoger cañas para decorar el remolque. Éstas se disponen erguidas en los laterales de la estructura, y poco a poco van arqueándose hacia el interior del vehículo hasta que se cruzan, formando una cubierta a dos aguas. Después hay una comida de hermandad y, por la tarde, los *danseros* dan una vuelta por el pueblo y pasan la hucha al vecindario.

A les set i mitja de la vesprada, des del balcó de l'Ajuntament, uns quants dansers lligen el pregó. El format sempre és el mateix, una presentació dels dansers, el cos del pregó (s'atorguen càrrecs festers a persones i autoritats locals en un to irònic) i posteriorment un acomiadament on sempre es demanen disculpes per les ofenses infligides. Mentre es llig el pregó per primera vegada, altres dansers que estan per la plaça van repartint còpies en paper entre la gent, a canvi d'un donatiu que farà cap a la vidriola dels festers. Després de la lectura en la plaça, els dansers comencen a pregonar les festes.

2.6.2. Presentació del cartell anunciador de les festes: des d'uns anys arrere, entre el pregó i les danses s'ha introduït la presentació del cartell anunciador de les festes. Es realitza a la Casa de Cultura amb la presència dels dansers i de les autoritats polítiques. Conjuntament es presenta un tríptic amb la informació més rellevant de les festes, qui farà les danses i quines balladores, les fotografies dels reis moros de les passades festes (amb els vestits de la dansa) i també dels qui ho seran l'any present (amb una indumentària actual).

2.6.3. La dansa: els dies de la dansa segueixen un mateix patró, excepte el del Rei Moro i l'u de gener. Sobre les 15.30 – 16.00 hores, els dansers arreplegaran les balladores, amb l'acompanyament dels dolçainers. Passen per les cases de les seues balladores, on tot un seguici de vestidores s'afanya perquè estiguen llestes a l'hora prevista. S'inicia el recorregut per la que anirà l'última en la dansa, i a poc a poc s'arrepleguen les altres fins que estiguen totes les parelles. Cada dia l'ordre de recollida va canviant. Després de la dansa, la parella que va al capdavant de la dansa ha d'encarregar-se de convidar la resta. Per a distingir-la, la balladora porta un nino xicotet vestit de blanc al costat de la pinta, conegut com *el ninyet*.

Quan la columna de parelles entra a la plaça, els capdavanters de la columna es paren a l'altura de la porta de l'Ajuntament. Mentrestant, els dolçainers aprofiten per a pujar al balcó de l'Ajuntament, des d'on començaran a tocar. I quan ja està tot preparat toca el tabalet, anunciant la *Taranina* que marca l'inici del ball. És un moment certament solemne i els dansers es lleven el barret sostenint-lo sobre el pit. Per la seua banda les balladores entrecreuen les mans a l'altura del ventre.

Després el tabalet marca el ritme de la dansa, que comença amb el caragol, un moviment d'espiral que les balladores executen mentre els dansers continuen caminant pausadament al voltant de la font de la plaça. Comença el ball i les parelles l'interpreten en espill. Van fent voltes d'uns 180 graus sense moure's del lloc i l'única cosa que diferència el ball per sexes és la posició dels braços, que els xics els porten alçats quasi a l'altura del muscle i les xiques pegats al cos.

Continua la dansa a la plaça, i després d'unes quantes voltes, els homes del públic comencen a rellevar els dansers, normalment els pares, però qualsevol altra persona pot fer-ho. Els relleus van succeint-se, i és costum apegar una paperada al ballador abans de substituir-lo.

La dansa continua fins que tornen els dansers a la plaça i reprenen el ball. Es fan unes quantes voltes més acompanyades dels dansers, i quan el primer ballador alça el barret a la vista del dolçainer, la dansa acabarà com va començar: la *Taranina* sona, es repeteix la cerimònia i s'acaba el ball.

2.6.4. Nit dels Coets i Dia del Rei Moro (nit del 27 i dia del 28 de desembre)

El dia 27 després de la dansa s'entonen els cants a la Reina Mora. Es tracta d'un acte popular on qualsevol persona, acompanyada de dolçaina i tabalet, canta uns versos d'exaltació a la seua figura. Físicament l'acte es desenvolupa dins d'un garatge, decorat minuciosament amb motius àrabs. Els encarregats de «vestir» el local són els reis moros, i especialment els acompanyants. Aquests són el grup d'amics del Rei i la Reina. Per als cants es disposen cadires per al públic a qui s'invita a bunyols de carabassa, rotllos d'anís i altres dolços, junt amb mistela.

Els reis, amb els seus vestits més elegants se situen damunt d'una espècie de tarima, des d'on escolten els versos que el públic dedica a la reina. La dolçaina i el tabalet marquen el ritme, i a manera d'albades van succeint-se les tonades. Espontàniament el públic pren la iniciativa i canta. La melodia de la cançó no canvia, però sí que canvien les lletres, tant en valencià com en castellà. En aquestes s'exalten la feminitat i la bellesa de la dona, i es repeteixen tots els anys, mentre que altres es

A las siete y media de la tarde, desde el balcón del Ayuntamiento, unos cuantos *danseros* leen el pregón. El formato siempre es el mismo, una presentación de los *danseros*, el cuerpo del pregón (se dan cargos festeros a personas y autoridades locales en un tono irónico) y posteriormente una despedida donde siempre se piden disculpas por las ofensas infligidas. Mientras se lee el pregón por primera vez, otros *danseros* que están por la plaza van repartiendo copias en papel entre la gente, a cambio de un donativo que va a parar a la hucha de los festeros. Después de la lectura en la plaza, los *danseros* comienzan a pregonar las fiestas.

2.6.2. Presentación del cartel anunciador de las fiestas: desde unos años atrás, entre el pregón y las danzas se ha introducido la presentación del cartel anunciador de las fiestas. Se realiza en la Casa de Cultura con la presencia de los *danseros* y de las autoridades políticas. Conjuntamente se presenta un tríptico con la información más relevante de las fiestas, quien hará las danzas y qué bailadoras, las fotografías de los reyes moros de las pasadas fiestas (con los trajes de la danza) y también de los que lo serán el año presente (con una indumentaria actual).

2.6.3. La danza: los días de la danza siguen un mismo patrón, excepto el del Rey Moro y el uno de enero. Sobre las 15.30 – 16.00 horas, los *danseros* van a recoger a las bailadoras, con el acompañamiento de los dulzaineros. Pasan por las casas de sus bailadoras, donde todo un séquito de vestidoras se afana para que estén listas a la hora prevista. Se inicia el recorrido por la que irá la última en la danza, y poco a poco se recogen las demás hasta que estén todas las parejas. Cada día el orden de recogida va cambiando. Después de la danza, la pareja que va en cabeza de la danza ha de encargarse de convidar al resto. Para distinguirla, la bailadora lleva un muñeco pequeño vestido con traje blanco al lado de la peineta, conocido como *el ninyet*.

Cuando la columna de parejas entra en la plaza, la cabecera de esta se para a la altura de la puerta del Ayuntamiento. Entretanto, los dulzaineros aprovechan para subir al balcón del Ayuntamiento, desde donde comenzarán a tocar. Y cuando ya está todo preparado toca el *tabalet*, anunciando la *Taranina* que marca el inicio del baile. Es un momento ciertamente solemne y los *danseros* se quitan el sombrero sosteniéndolo sobre el pecho. Por su parte las bailadoras entrecruzan las manos a la altura del vientre.

Después el *tabalet* marca el ritmo de la danza, que comienza con el caracol, un movimiento de espiral que las bailadoras ejecutan mientras los *danseros* siguen caminando pausadamente alrededor de la fuente de la plaza. Comienza el baile y las parejas lo interpretan en espejo. Van haciendo vueltas de unos 180 grados sin moverse del lugar y lo único que diferencia el baile por sexos es la posición de los brazos, que los chicos llevan levantados casi a la altura del hombro y las chicas pegados al cuerpo.

Continúa la danza en la plaza, y después de unas cuantas vueltas, los hombres del público comienzan a relevar a los *danseros*, normalmente los padres, pero cualquier otra persona puede hacerlo. Los relevos van sucediéndose, siendo costumbre pegarle una *paperada* al bailador antes de sustituirlo.

La danza continúa hasta que regresan los *danseros* a la plaza y reemprenden el baile. Se dan unas cuantas vueltas más acompañadas de los *danseros*, y cuando el primer bailador alza el sombrero a la vista del dulzainero, la danza acabará como comienza: la *Taranina* suena, se repite la ceremonia y se acaba el baile.

2.6.4. Noche de los Cohetes y Día del Rey Moro (noche del 27 y día del 28 de diciembre)

El día 27 después de la danza se entonan los cantos a la Reina Mora. Se trata de un acto popular donde cualquier persona, acompañada de dulzaina y tabalet, canta unos versos de exaltación a su figura. Físicamente el acto se desarrolla dentro de un garaje, decorado minuciosamente con motivos árabes. Los encargados de «vestir» el local son los reyes moros, y especialmente los acompañantes. Éstos son el grupo de amigos del Rey y la Reina. Para los cantos se disponen sillas para el público al que se invita a buñuelos de calabaza, rollos de anís y otros dulces, junto con mistela.

Los reyes, con sus trajes más elegantes se sitúan encima de una especie de tarima, desde donde escuchan los versos que el público dedica a la reina. La dulzaina y el *tabalet* marcan el ritmo, y a modo de *albades* van sucediéndose las tonadillas. Espontáneamente el público toma la iniciativa y canta. La melodía de la canción no cambia, pero sí las letras, tanto en valenciano como en castellano. En ellas se exalta la feminidad y la belleza de la mujer, repitiéndose todos los años, mientras

dediquen especialment als reis d'enguany. Així mateix, molts d'aquests versos es canten en la serenata a la patrona del poble, la Mare de Déu de la Pau, que té lloc la nit del 23 de gener.

Els cants no s'allarguen mai més d'una hora, després d'això el Rei Moro es prepara per a la batalla. Ha de passejar pel poble suportant el llançament de coets i correcames, sense poder-se defendre. Per a això porta un vestit especial, normalment a base de cuiro o teles ignífugues, i amb la cara, mans i peus ben protegits. A la porta està preparat el pal·li que portaran els dansers, davall el qual desfilarà el Rei per tot el recorregut, que el porta pel barri històric i per les avingudes principals. El recorregut s'inicia i finalitza a la plaça de l'Ajuntament. En arribar els acompanyants i dansers cremen el pal·li amb coets fins que es forma una foguera, i es dóna per finalitzada la funció del Rei i la seua cort fins que arribe la dansa.

Per a finalitzar la nit, s'han de penjar les taronges. Els dansers han de pujar als balcons de la plaça de l'Ajuntament a penjar els rastres de taronges a manera de collars, i ho han de fer mentre un muntó de gent aprovisionada amb dotzenes de coets espera per a rebre'ls. Els dansers es llancen ràpids cap als balcons amb les taronges penjant del coll i mentre uns s'enfilen altres els espenten perquè arriben abans a l'objectiu. Quan ja s'han col·locat tots els rastres els dansers fan el crit de guerra: danseeeeeers!

L'endemà torna a repetir-se l'habitual dia de dansa, amb l'excepció que en aquest dia la parella que encapçala la dansa són els Reis Moros. A l'hora de passar per les balladores, el Rei Moro va sobre el cavall davant dels dansers, vestit amb capa i turbant, i és la Reina Mora l'última a ser arreplegada, sota una gran expectació. La cercavila s'organitza amb els reis davant a cavall acompanyats per una de les bandes de música del poble i dels seus acompanyants, i darrere les parelles de balladors amb la colla de dolçaines.

A la plaça, entren els reis i els seus acompanyants junt amb la música i fan unes voltes saludant els espectadors i rebent els seus aplaudiments. El Rei porta una espasa i la Reina un mocador a la mà que agita per a saludar. Ja a peu de plaça es disposen a ballar i el ritu de la dansa segueix el seu curs, amb l'excepció que en aquest dia els acompanyants ambienten la plaça carregats de mantes amb paperades. Els primers a rebre un colp al cap són els dansers, que es lleven el barret i suporten l'impacte dels projectils de dolços. Un fet destacat és que el Rei Moro és l'únic ballador que no es trau el barret quan sona la *Taranina*. Sona la música i tots els balladors són rellevats excepte el Rei Moro, que seguirà la seua parella tota la dansa.

2.6.5. Dia de Cap d'Any (1 de gener)

En aquest dia es produeix la guerra entre quintes, els joves de 17, 18 i 19 anys escenifiquen una batalla emprant com a armes les paperades carregades de caramels i anissos. Els xics de 17 anys, que enguany seran els encarregats de despenjar les taronges que els dansers van deixar als balcons la Nit dels Coets, matinen per a decorar el carro. Amb canyes i una altra vegetació, normalment obtinguda de la rambla, munten un sostre verd al vehicle. Quan està tot ben reforçat, ells mateixos estiren del carro i van passejant pel poble i passant la vidriola.

Els dansers, per la seua banda, es preparen per a llançar paperades a la plaça. Només ballaran tres parelles en la dansa. Els dansers es passegen amb un vehicle de més qualitat, un remolc estirat per un tractor agrícola, i vociferant. Els quintos, que són els veterans de 19 anys, muntaran al carro junt amb els dansers. A la vesprada, els tres dansers que ballen, seguint l'ordre habitual arreplegaran les seues balladores, al mateix temps que dansers i quintos recorren el poble amb el remolc carregat de mantes i paperades. Els tarongers fan el mateix amb el seu carro, ple de paperades.

Al poc d'iniciar la dansa entren a la plaça dansers i quintos, que ballen i proven les paperades. Mentrestant els tarongers passen per la porta de la plaça cridant diverses vegades durant la vesprada, calfant l'ambient. En un moment determinat, es llança una traca, que indica que el públic ha de deixar lloc perquè entre el carro dels tarongers, i es marca l'inici de la gran batalla. Dins la plaça dansers i quintos li fan rogle i mentre passa el carro van estavellant paperades damunt del cap dels conductors i de la resta del grup que va espentant des d'arrere. Després d'un parell de voltes al recinte, el carro es para i comença la guerra, i es forma un espectacle de gran sarau i colorit. De nou, el so de la *Taranina* indica el final del ball i del llançament de paperades i arriba el moment en què els tarongers pugen als balcons a agafar els

que otras se dedican especialmente a los reyes de este año. Asimismo, muchos de esos versos se cantan en la serenata a la patrona del pueblo, la Virgen de la Paz, que tiene lugar la noche del 23 de enero.

Los cantos no se alargan nunca más de una hora, tras lo cual el Rey Moro se prepara para la batalla. Debe pasear por el pueblo soportando el lanzamiento de cohetes y carretillas, sin poderse defender. Para esto viste un traje especial, normalmente a base de cuero o telas ignífugas, y con la cara, manos y pies bien protegidos. En la puerta está preparado el palio que llevarán los *danseros*, bajo el que desfilará el Rey por todo el recorrido, que le lleva por el casco histórico y por las avenidas principales. El recorrido se inicia y finaliza en la plaza del Ayuntamiento. Al llegar los acompañantes y *danseros* queman el palio con cohetes hasta que se forma una hoguera, dando por finalizada la función del Rey y su corte hasta que llegue la danza.

Para finalizar la noche, se deben colgar las naranjas. Los *danseros* deben subir a los balcones de la plaza del Ayuntamiento a colgar las ristras de naranjas a modo de collares, y lo deben hacer mientras un montón de gente aprovisionada con docenas de cohetes los espera para recibirlos. Los *danseros* se lanzan rápidos hacia los balcones con las naranjas colgando del cuello y mientras unos trepan otros los empujan para que lleguen antes al objetivo. Cuando ya se han colocado todas las ristras los *danseros* lanzan el grito de guerra: *danseeeeeeros*!

Al día siguiente vuelve a repetirse el habitual día de danza, con la excepción de que en ese día la pareja que encabeza la danza son los Reyes Moros. A la hora de pasar por las bailadoras, el Rey Moro va sobre el caballo delante de los *danseros*, vestido con capa y turbante, siendo la Reina Mora la última en ser recogida, bajo una gran expectación. El pasacalle se organiza con los reyes delante a caballo acompañados por una de las bandas de música del pueblo y de sus acompañantes, y detrás las parejas de bailadores con la *colla* de dulzainas.

En la plaza, entran los reyes y sus acompañantes junto con la música y dan unas vueltas saludando a los espectadores y recibiendo sus aplausos. El Rey lleva una espada y la Reina un pañuelo en la mano que agita para saludar. Ya a pie de plaza se disponen a bailar y el rito de la danza sigue su curso, con la excepción de que en este día los acompañantes ambientan la plaza cargados de mantas con *paperades*. Los primeros en recibir un golpe en la cabeza son los *danseros*, que se quitan el sombrero y soportan el impacto de los proyectiles de dulces. Un hecho destacado es que el Rey Moro es el único bailador que no se descubre la cabeza cuando suena la *Taranina*. Suena la música y todos los bailadores son relevados excepto el Rey Moro, que seguirá a su pareja toda la danza.

2.6.5. Día de Año Nuevo (1 de enero)

En este día se produce la guerra entre quintas, los jóvenes de 17, 18 y 19 años escenifican una batalla empleando como armas las *paperades* cargadas de caramelos y anises. Los chicos de 17 años, que este año serán los encargados de descolgar las naranjas que los *danseros* dejaron en los balcones la Noche de los Cohetes, madrugan para decorar el carro. Con cañas y otra vegetación, normalmente obtenida de la rambla, montan un techo verde en el vehículo. Cuando está todo bien reforzado, ellos mismos estiran del carro y van paseando por el pueblo y pasando la hucha.

Los *danseros*, por su parte, se preparan para lanzar *paperades* en la plaza. Sólo bailarán tres parejas en la danza. Los *danseros* se pasean con un vehículo de mayor calidad, un remolque estirado por un tractor agrícola, y vociferando. Los quintos, que son los veteranos de 19 años, montarán al carro junto con los *danseros*. Por la tarde, los tres *danseros* que bailan, siguiendo el orden habitual van a recoger a sus bailadoras, al mismo tiempo que *danseros* y quintos recorren el pueblo con el remolque cargado de mantas y *paperades.* Los naranjeros hacen lo propio con su carro, lleno de *paperades.*

Al poco de iniciar la danza entran a la plaza *danseros* y quintos, que bailan y prueban las *paperades*. Entretanto los naranjeros pasan por la puerta de la plaza gritando varias veces durante la tarde, calentando el ambiente. En un momento determinado, se lanza una traca, que indica que el público debe dejar sitio para que entre el carro de los naranjeros, marcando el inicio de la gran batalla. Dentro la plaza *danseros* y quintos le hacen corro y mientras pasa el carro van estrellando *paperades* encima de la cabeza de los conductores y del resto del grupo que va empujando desde atrás. Después de un par de vueltas al recinto, el carro se para y comienza la guerra, conformando un espectáculo de gran bullicio y colorido. De nuevo, el sonido de la *Taranina* indica el final del baile y del lanzamiento de *paperades* y llega el momento en el que los

cítrics. L'últim collar que s'arreplega és el que hi ha al centre de la plaça, damunt de l'acabament metàl·lic de la font. Un dels tarongers s'enfila cap amunt i els seus companys l'encoratgen des de baix, mentre dansers i quintos els escridassen: no valeu un duro!, no valeu un duro...! I en el moment en què l'última taronja cau, els joves de 17 anys guanyen el dret a organitzar la festa pròxima i com a mostra d'això ja criden: danseeeeers!, danseeeers…!

2.7. Elements de les danses

2.7.1. Les paperades: una paperada és un cucurutxo de paper farcit amb caramels i boles d'anís. La seua finalitat és fer-lo impactar damunt del cap, potser d'un danser, taronger o quint, del Rei Moro o qualsevol dels seus acompanyants, fins i tot del públic que assisteix a la dansa. És «l'arma» per antonomàsia de les Danses del Rei Moro d'Agost.

2.7.2. El pal·li: es tracta d'una estructura de fusta i canyes davall la qual el Rei Moro desfila la Nit dels Coets. Recorre el nucli antic acompanyat pels dansers, que són els encarregats d'alçar el pal·li. Actualment, la construcció del pal·li sol encarregar-se a un fuster, la qual cosa suposa que alguns aconsegueixen un elevat grau d'ornamentació, fins i tot amb gelosies. Tradicionalment aquest tipus de para-sol era confeccionat íntegrament amb canyes de la rambla del barranc Blanc. Es lligaven amb fil les canyes i formaven l'estructura. A vegades també empraven alguna estora vella per a reforçar el sostre i donar-li un aspecte més acurat.

2.7.3. Les màscares: la màscara és un personatge grotesc, abillat amb robes velles i amb la cara coberta per una màscara. Tots els dies de dansa, excepte el del Rei Moro i Any Nou, mentre les parelles ballaven, eixien a la plaça i provocaven la gent llançant farina, mullant els assistents o apegant paperades. Es va prohibir la seua participació als anys seixanta del segle XX, encara que gradualment es reintrodueix aquesta figura.

Podien aparéixer sols, en grup o en comparsa. Aquesta última resultava especialment atractiva pel fet que una gran quantitat de màscares entraven a la plaça formant una escenificació conjunta (una boda, un bateig, una trobada de futbol,...), però sempre romanien muts. Cada màscara abans d'entrar a la plaça havia de pagar una certa quantitat de diners acordada amb els dansers, que controlaven les entrades. Per a identificar que havien fet el donatiu als festers es penjava un número a la disfressa enganxat amb una imperdible. Una vegada havia acabat la seua representació les màscares eixien de la plaça i desapareixien. La finalitat última era evitar que el públic reconeguera la persona disfressada, i per això s'anava molt en compte per a triar el lloc on vestir-se i que ningú els vera entrar-hi o eixir-ne. A més, dificultaven el reconeixement deformant la figura amb coixins a la panxa o lligant-se una cistella de vímet al darrere, i sovint els participants es transvestien.

2.7.4. Els cants a la reina mora: totes les persones entrevistades coincideixen en el fet que els cants a la Reina Mora no han canviat substancialment durant els últims cent anys. Només en els aspectes pròpiament econòmics de cada moment. Abans, per l'absència de locals i garatges d'una certa grandària, els cants es feien en cases, ja sia la de la mateixa reina o la d'algun familiar o amic que s'oferia a deixar-la.

2.7.5. Les taronges: són un element simbòlic important dins de la festa. Actuen com a testimoni generacional, una prova que han de superar per a demostrar que es pot organitzar la dansa de l'any pròxim. Els dansers les arrepleguen i fan rastres amb un fil d'aram, i la Nit dels Coets les pengen als balcons de la plaça. L'1 de gener serà quan els tarongers pugen a despenjar-les i d'aquesta manera recollir el testimoni de la festa. Les taronges que s'empren en les danses poden ser robades o, més habitualment en els últims anys, de la més baixa qualitat per gentilesa d'algun agricultor local. Com a hipòtesi, possiblement el robatori de les taronges en un principi fora un acte de rebel·lia, d'ofensa als poders establits.

2.7.6. El carro: és un element que apareix en la festa durant el dia de la Puríssima i Any Nou. La Nit del Pregó els dansers recorrien els carrers del nucli històric amb una carreta de les que s'utilitzaven per a transportar argila a les terrisseries. Els joves s'encarregaven d'arrossegar-la i també de disposar unes torxes als angles laterals del vehicle per a combatre la foscor d'uns carrers sense electricitat. Pel que fa al carro d'Any Nou, era el que els tarongers adornaven per a passejar pel poble

naranjeros suben a los balcones a alcanzar los cítricos. El último collar que se recoge es el que hay en el centro de la plaza, encima del remate metálico de la fuente. Uno de los naranjeros se enfila hacia arriba y sus compañeros le alientan desde abajo, mientras que *danseros* y quintos les gritan: no *valeu* un duro, no *valeu* un duro...Y en el momento en el que la última naranja cae, los jóvenes de 17 años ganan el derecho de organizar la fiesta próxima y como muestra de esto ya gritan: danseeeeeros, danseeeeros…

2.7. Elementos de las danzas

2.7.1. Las *paperades*: una *paperada* es un cucurucho de papel relleno con caramelos y bolas de anís. Su finalidad es hacerlo impactar encima de la cabeza, quizá de un dansero, naranjero o quinto, del Rey Moro o cualquiera de sus acompañantes, incluso del público que asiste a la danza. Es «el arma» por antonomasia de las Danzas del Rey Moro de Agost.

2.7.2. El palio*:* se trata de una estructura de madera y cañas bajo la que el Rey Moro desfila la Noche de los Cohetes. Recorre el casco antiguo acompañado por los *danseros*, que son los encargados de levantar el palio. Actualmente, la construcción del palio suele encargarse a un carpintero, lo cual supone que algunos llegan a un elevado grado de ornamentación, incluso con celosías. Tradicionalmente este tipo de parasol era confeccionado íntegramente con cañas de la rambla del *barranc Blanc*. Se ataban con hilo las cañas y formaban la estructura. A veces también empleaban alguna estera vieja para reforzar el techo y darle un aspecto más cuidado.

2.7.3. Las máscaras: la máscara es un personaje grotesco, ataviado con ropas viejas y con la cara cubierta por una máscara. Todos los días de danza, excepto el del Rey Moro y Año Nuevo, mientras las parejas bailaban, salían a la plaza y provocaban a la gente lanzando harina, mojando a los asistentes o pegando *paperades*. Se prohibió su participación en los años sesenta del siglo XX, aunque paulatinamente se está reintroduciendo esta figura.

Podían aparecer solos, en grupo o en comparsa. Esta última resultaba especialmente atractiva debido a que una gran cantidad de máscaras entraban a la plaza formando una escenificación conjunta (una boda, un bautizo, un encuentro de fútbol,...), pero siempre permanecían mudos. Cada máscara antes de entrar a la plaza debía pagar cierta cantidad de dinero acordada con los *danseros*, que controlaban las entradas. Para identificar que habían hecho el donativo a los festeros se colgaba un número al disfraz enganchado con un imperdible. Una vez había acabado su representación las máscaras salían de la plaza y desaparecían. La finalidad última era evitar que el público reconociera a la persona disfrazada, y por eso se tenía mucho cuidado escogiendo el lugar donde vestirse y que nadie los viera entrar o salir. Además, dificultaban el reconocimiento deformando la figura con almohadas o cojines en la barriga o atándose una cesta de mimbre al trasero, y frecuentemente los participantes se travestían.

2.7.4. Los cantos a la Reina Mora: todas las personas entrevistadas coinciden en que los cantos a la Reina Mora no han cambiado sustancialmente durante los últimos cien años. Sólo en los aspectos propiamente económicos de cada momento. Antes, por la ausencia de locales y garajes de cierto tamaño, los cantos se hacían en casas, ya fuera de la propia reina o la de algún familiar o amigo que se ofrecía a dejarla.

2.7.5. Las naranjas: son un elemento simbólico importante dentro de la fiesta. Actúan como testigo generacional, una prueba que deben superar para demostrar que se puede organizar la danza del año próximo. Los *danseros* las recogen y hacen ristras con un hilo de alambre, y la Noche de los Cohetes las cuelgan en los balcones de la plaza. El 1 de enero será cuando los naranjeros suban a descolgarlas y de esta forma recoger el testigo de la fiesta. Las naranjas que se emplean en las danzas pueden ser robadas o, más habitualmente en los últimos años, de la más baja calidad por gentileza de algún agricultor local. Como hipótesis, posiblemente el robo de las naranjas en un principio fuera un acto de rebeldía, de ofensa a los poderes establecidos.

2.7.6. El carro: es un elemento que aparece en la fiesta durante el día de la Purísima y Año Nuevo. La Noche del Pregón los *danseros* recorrían las calles del casco histórico con una carreta de las que se utilizaban para transportar arcilla a las alfarerías. Los jóvenes se encargaban de arrastrarla y también de disponer unas antorchas en los ángulos laterales del vehículo para combatir la oscuridad de unas calles sin electricidad. En cuanto al carro de Año Nuevo, era el que los naranjeros

demanant diners i per a fer la seua entrada a la plaça de l'Ajuntament. Era un carro dels més comuns, però els festers baixaven a la rambla i amb canyes, baladres i altres plantes el decoraven.

2.7.7. Les mantes: s'utilitzen per a tirar paperades, i tenen dues funcions: protegir el cap del tirador dels impactes i com a eina de transport de paperades. Per a convertir la manta i eixir a la plaça amb la manta damunt del cap, només fan falta un parell de repunts.

2.7.8. El pregó: abans no el redactaven els dansers, sinó una persona amb qualitats de poeta, que feia versos de les xafarderies que havien passat al poble durant tot l'any. Es llegia de manera personal davant de la casa de les persones a les quals es criticava, només el vers que els afectava. Més avant va començar a llegir-se sencer, aprofitant els escassos cantons que disposaven de fanal al poble. Per aquells anys els escrits eren menys àcids, fins i tot asèptics, degut en gran part a l'ambient sociopolític.

2.7.9. El Carassa: era la persona encarregada que les festes transcorregueren dins dels seus límits, especialment en els horaris i el desenvolupament de la dansa. La seua tasca començava amb els preparatius, ja que era a sa casa on els dansers es reunien i triaven el Rei Moro. També donava als joves algunes nocions per a ballar la dansa, organitzant els assajos. Quan començaven les danses controlava el temps que passaven els dansers fora de la plaça, mentre la gent els rellevava. Així mateix, mantenia a ratlla els xiquets que es llançaven al terra a arreplegar els dolços provinents de les paperades. Actualment la figura del Carassa s'ha perdut, i no hi ha cap autoritat que regule les danses, hauria de ser un element a recuperar d'aquest bé immaterial.

2.7.10. D'economia, robatoris i repressió: les danses eren unes celebracions que es desenvolupaven amb un pressupost molt ajustat. De manera individual cada danser havia de costejar-se el seu vestit de jaqueta amb barret, o aconseguir el d'algun conegut. Els vestits de les balladores no eren problema ja que hi havia un nombre determinat al poble i rodaven de casa a casa cada dia de dansa. Les persones que en posseïen un el deixaven de manera desinteressada. Si el ballador resultava elegit «rei» de la dansa qualsevol dia, havia d'afrontar també l'àpat pertinent.

I pel que fa a les despeses col·lectives, aquestes eren més nombroses. S'havia de pagar la dolçaina i el tabalet per a tots els dies de la dansa, els anissos i caramels per a les paperades, el Carassa, i amb els donatius en espècie organitzar ocasionals menjars, coneguts com cantades. Per a obtindre el que és necessari per a les festes els joves cometien robatoris. Els robatoris podien tindre dues finalitats diferents: l'autoabastiment alimentari i l'organització de subhastes i vendes. Per als menjars, furtaven conills, gallines, coloms... i amb l'ajuda d'un cuiner buscat pels festers preparaven paella, carn torrada... Pel que fa als materials per a vendre, era molt comú robar llenya i vendre-la. La major part dels entrevistats coincideix que el principal comprador de la llenya era l'algepsar, però també les terrisseries. De vegades, la llenya es robava una altra vegada al comprador i se li revenia. Això demostra la gran complicitat de la població amb els festers.

2.7.11. Els vestits de balladora: són de dos tipus: el clar i el de faldellí. Pel que fa al vestit de clar, el més antic que es conserva data aproximadament de 1860. Es conserven les pintes i l'agulla per al monyo, el mantó de clar, la randa sobre la falda i el cinturó de vellut negre. Les entrevistades de més edat han utilitzat per a definir aquest vestit la paraula *clar* i *blanc* indistintament. I examinant les parts tèxtils conservades s'observa que aquest era blanc, i en un moment indeterminat s'hi van aplicar tintes per a fer-lo de color rosa. Amb això i el suport de les fotografies històriques de les danses, s'observa i es pot deduir que els primers vestits de clar eren efectivament blancs, i que és amb el pas del temps, potser en algun moment de la primera meitat del segle XX, quan el cromatisme de les balladores s'amplia fins a arribar al ventall de possibilitats que es donen en l'actualitat.

Pareix que el vestit de clar és autòcton, una creació pròpia feta *ex professo* per a les danses d'Agost. No va passar així amb el vestit de faldellí, del qual podem trobar bona mostra en totes les manifestacions festives semblants dels pobles i comarques pròximes. Com a exemples de vestits semblants podem mencionar els del Monòver, Novelda, Ibi, el Pinós…, La característica local d'aquesta indumentària ve de la mà

adornaban para pasear por el pueblo pidiendo dinero y para hacer su entrada en la plaza del Ayuntamiento. Era un carro de los más comunes, pero los festeros bajaban a la rambla y con cañas, adelfas y otras plantas lo decoraban.

2.7.7. Las mantas: se utilizan para tirar *paperades*, y tienen dos funciones: proteger la cabeza del tirador de los impactos y como herramienta de transporte de *paperades*. Para convertir la manta y salir a la plaza con ella encima de la cabeza, solamente hacen falta un par de pespuntes.

2.7.8. El pregón: antes no lo redactaban los *danseros*, sino una persona con cualidades de poeta, que hacía versos de los chismes que habían pasado en el pueblo durante todo el año. Se leía de forma personal ante la casa de las personas a las cuales se criticaba, solo el verso que le afectaba. Más adelante comenzó a leerse entero, aprovechando las escasas esquinas que disponían de farol en el pueblo. Por aquellos años los escritos eran menos ácidos, incluso asépticos, debido en gran parte al ambiente sociopolítico.

2.7.9. El *carassa*: era la persona encargada de que las fiestas transcurrieran dentro de sus límites, especialmente en los horarios y el desarrollo de la danza. Su tarea comenzaba con los preparativos, ya que era en su casa donde los *danseros* se reunían y elegían el Rey Moro. También les daba a los jóvenes algunas nociones para bailar la danza, organizando los ensayos. Cuando arrancaban las danzas controlaba el tiempo que pasaban los *danseros* fuera de la plaza, mientras la gente los relevaba. Asimismo, mantenía a raya a los niños que se lanzaban al suelo a recoger los dulces provenientes de las *paperades*. Actualmente la figura del *carassa* se ha perdido, no habiendo ninguna autoridad que regule las danzas, siendo un elemento a recuperar de este bien inmaterial.

2.7.10. De economía, robos y represión: Las danzas eran unas celebraciones que se desarrollaban con un presupuesto muy ajustado. De forma individual cada *dansero* debía costearse su traje de chaqueta con sombrero, o lograr el de algún conocido. Los trajes de las bailadoras no eran problema ya que había un número determinado en el pueblo y rodaban de casa en casa cada día de danza. Las personas que poseían uno lo dejaban de forma desinteresada. Si el bailador resultaba elegido «rey» de la danza cualquier día, debía afrontar también el ágape pertinente.

Y en lo concerniente a los gastos colectivos, estos eran más numerosos. Se debía pagar la dulzaina y el *tabalet* para todos los días de la danza, los anises y caramelos para las *paperades*, el *carassa*, y con los donativos en especie organizar ocasionales comidas, conocidas como *cantades*. Para obtener lo necesario para las fiestas los jóvenes cometían robos. Éstos podían tener dos finalidades diferentes: el autoabastecimiento alimentario y la organización de subastas y ventas. Para las comidas, hurtaban conejos, gallinas, palomas... y con la ayuda de un cocinero buscado por los festeros preparaban paella, carne asada... En cuanto a los materiales para vender, era muy común robar leña y venderla. La mayor parte de los entrevistados coincide en que el principal comprador de la leña era el yesal, pero también las alfarerías. En ocasiones, la leña se robaba otra vez al comprador y se le revendía. Esto demuestra la gran complicidad de la población con los festeros.

2.7.11. Los trajes de bailadora: Son de dos tipos: el claro y el de refajo. En lo concerniente al traje de claro, el más antiguo que se conserva data aproximadamente de 1860. Se conserva de él las peinetas y la aguja para el moño, el mantón de claro, el encaje sobre la falda y el cinturón de terciopelo negro. Las entrevistadas de más edad han utilizado para definir este traje la palabra *clar* y *blanc* indistintamente. Y examinando las partes textiles conservadas se observa que este era blanco, y en un momento indeterminado se le aplicaron tintas para hacerlo de color rosa. Con esto y el apoyo de las fotografías históricas de las danzas, se observa y se puede deducir que los primeros trajes de claro eran efectivamente blancos, y que es con el paso del tiempo, quizá en algún momento de la primera mitad del siglo XX, cuando el cromatismo de las bailadoras se amplía hasta llegar al abanico de posibilidades que se dan en la actualidad.

Parece que el traje de claro es autóctono, una creación propia hecha *ex professo* para las danzas de Agost. No pasó así con el traje de refajo, del que podemos encontrar buena muestra en todas las manifestaciones festivas similares de los pueblos y comarcas próximas. Como ejemplos de trajes similares podemos citar los del Monóvar, Novelda, Ibi, el Pinoso…, La característica local de esta indumentaria viene de la mano de

de la tècnica amb què es tix el faldellí. Els anteriors als anys trenta del segle xx estaven confeccionats amb el que els entrevistats han denominat «tela de manil».

A principi de la dècada de 1930, el faldellí es transforma per a adoptar la morfologia i l'aspecte actual. De la mà de Concepción Castellón Román apareixen els nous faldellins. El vol prisat, a manera d'acordió, no era més que la tècnica per a aconseguir una peça més confortable, emprant la màxima quantitat de fil. Va decidir fer un faldellí per a cada un dels seus fills que li proporcionaren la llana necessària. I amb la llana i el treball de punt de ganxo apareix el faldellí.

3. Definició de l'àmbit espacial i temporal

Àmbit temporal: l'1 de gener (moment en què els tarongers adquireixen el dret de ser dansers). Pregó: 8 de desembre. Danses: els dies 26, 27, 28, 29 i 30 de desembre.

Àmbit espacial: plaça de l'Ajuntament i carrers del poble

Les danses tenen lloc en la plaça de l'Ajuntament, que és l'escenari principal de la festa. D'altra banda, els carrers del nucli històric són recorreguts pel Rei Moro davall pal·li, acompanyat dels dansers en la Nit dels Coets.

Així mateix, en els últims anys a fi de complir amb la normativa vigent en matèria de seguretat en festes on és comú l'ús de pólvora, s'ha establit un recorregut tancat per a la Nit dels Coets, en què el Rei Moro desfila des de sa casa davall pal·li, però a qui no se li tiren coets fins a arribar a la plaça de l'Ajuntament. Des de la porta del consistori s'inicia la desfilada, que el porta per l'avinguda Doctor Fleming, avinguda d'Alacant, avinguda de Novelda, c/ Ramón y Cajal, c/ Jacinto Benavente, c/ Dean Mas i avinguda de la Mare de Déu de la Pau.

Aquest recorregut, a pesar d'haver-se tancat recentment, respon al que tradicionalment s'ha utilitzat per a tirar coets al Rei Moro la nit del 27 de desembre. En aquest sentit, s'ha acordonat un perímetre de seguretat, que inclou els carrers veïns, en els quals no es permet el llançament de material pirotècnic.

la técnica con la que se teje el refajo. Los anteriores a los años treinta del siglo XX estaban confeccionados con lo que los entrevistados han denominado «tela de manil».

A principios de la década de 1930, el refajo se transforma para adoptar la morfología y el aspecto actual. De la mano de Concepción Castellón Román aparecen los nuevos refajos. El vuelo plisado, a modo de acordeón, no era más que la técnica para lograr una pieza más confortable, empleando la máxima cantidad de hilo. Decidió hacer un refajo para cada uno de sus hijos que le proporcionaran la lana necesaria. Y con la lana y el trabajo de punto de gancho aparece el refajo.

3. Definición del ámbito espacial y temporal

Ámbito temporal: el 1 de enero (momento en que los naranjeros adquieren el derecho de ser *danseros*). Pregón: 8 de diciembre. Danzas: los días 26, 27, 28, 29 y 30 de diciembre.

Ámbito espacial: plaza del Ayuntamiento y calles del pueblo.

Las danzas tienen lugar en la plaza del Ayuntamiento, que es el escenario principal de la fiesta. Por otro lado, las calles del casco histórico son recorridas por el Rey Moro bajo palio, acompañado de los *danseros* en la Noche de los Cohetes.

Asimismo, en los últimos años con el fin de cumplir con la normativa vigente en materia de seguridad en fiestas donde es común el uso de pólvora, se ha establecido un recorrido cerrado para la Noche de los Cohetes, en la que el Rey Moro desfila desde su casa bajo palio, pero al que no se le lanzan cohetes hasta llegar a la Plaza del Ayuntamiento. Desde la puerta del consistorio se incia el desfile, que le lleva por la avenida Doctor Fleming, avenida de Alicante, avenida de Novelda, c/ Ramón y Cajal, c/ Jacinto Benavente, c/ Dean Mas y avenida de la Virgen de la Paz.

Este recorrido, a pesar de haberse acotado recientemente, responde al que tradicionalmente se ha venido utilizando para lanzar cohetes al Rey Moro la noche del 27 de diciembre. En ese sentido, se ha acordonado un perímetro de seguridad, que incluye las calles aledañas, en las que no se permite el lanzamiento de material pirotécnico.